

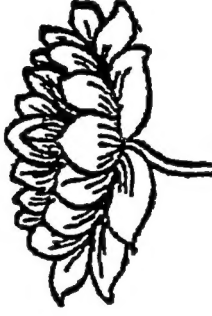
ॐ ह्री श्रीधरनेन्द्र-पद्मावतीसहिताय श्रीशखेश्वरपार्श्वनाथाय नमः ॥

कुमताहि विषजाङ्गुलीमंत्रः

प्राप्त भारतो संस्थान
पुस्तक क्रमांक १९७५
जयपुर

प्रकाशक :

प्रविणचंद्र अमृतलाल शाह
लीबडी [सोराण्ट]

प्राप्तिस्थान

शा. जशवंतलाल गीरधरलाल
१२३८ रुपासुरचंदनी पोळ, अमदावाद.

मूल्य रु. १-०-०

संवत् २००७ जेठ वदि ११ सने १९५१ जुन
नीलकमल प्रिन्टरीमा जादवजोभाई मोहनलाल शाहे
छायी, सोबील होस्पोटल सामे, अमदावाद.

ॐ ह्रीं

॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥

श्रीह्रीरविजयसूरये श्रीविजयसेनसूरये सम्प्रति विजयमानगच्छाधिराजभट्टारकपुरन्दरसौभाग्यभावयैराग्यादिगुणोतिजायि--

युगप्रधानसमानश्रीविजयदेवसूरये नमः ॥

॥ कुमताहिविषयुक्तिजाहुलीमन्त्रः ॥

—०x०—

पूर्वं श्रीविजयदानसूरीणां वचनोत्थापकं तैश्च सम्यग्दत्तशिष्यं साम्प्रतं चैतेषां सूरीणां वचनोत्थापकं केवलेशरीरात् सूक्ष्मबादर-
त्रसादिजीवन्यपरोपणं न भवतीति वादिनं प्रति बहून् जिनागमाननुसृत्य किञ्चिद् ब्रूमहे—

ननु भोस्त्वं वदसि केवलेशरीरात् सर्वथा सूक्ष्मादिजीववधो न भवत्येव तर्हि केवलिनां साधूनां छद्मस्थसाधूनां च
पञ्चमहाव्रतविचारे भेदो दर्शनीयस्तत्र तु भेदो न दृश्यते यतः—

पढमे भंते ! महव्यए सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं, सब्बं भंते ! पाणाइवायं पच्चक्खामि, से सुहुमं वा
बायरं वा तसं वा थावरं वा नेव सयं पाणे अइवाइज्जा, नेवनेहिं पाणे अइवायाविज्जा, पाणे अइवायंते वि अन्ने न

समणुजाणामि, जावजीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजा-
णामि तस्स भंते पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामीत्यालापकपाठस्य श्रीदशवैकालिकाचारांगसूत्रादौ
सर्वत्र समानत्वात् ।

तथा वलुःशरणप्रकीर्णके—

सव्वजियाणमहिंसं, अरहंता सच्चवयणमरहंता । वंभवयणमरहंता, अरहंता हुंतु मे सरणं ॥ १ ॥

इति सूत्रं साक्षीकृत्य केवलेशरीराज्जीवधसंभवं निषेधयसि तद्रपि युक्तिक्षमं न । तत्रैव स्वमतकदाग्रहभूतप्रस्तः किं न पश्यसि ! यतः—

हिंसाइदोसुब्बा, कयकारुणा संयंभुरुप्पन्ना । अजरामरपहलुण्णा, साहू सरणं सुकयपुण्णा ॥ १ ॥

यथा पूर्वसूत्रेण केवलेशरीराज्जीवधसंभवं निषेधयसि तथैवानेन सूत्रेण छद्मस्थसाधोः जरीराज्जीवधसंभवं कथं न निषेधयसि ?
तेन जानीमस्तव स्वमतहठ एव मतिरस्ति, न तु तत्त्वबुभुत्सायामिति ॥

तथोपासकदशांगे कुंडकौलिकश्रावकाधिकारे महामाहन इति सूत्रं दर्शयन् मा मुग्धान् जनान् भावानभिज्ञान् वंचयं महामाहन
इति कोऽर्थः ? । आत्मना हनननिवृत्तत्वात् महान् माहनो महामाहनः, एतस्य पदस्य छद्मस्थसाधोरपि विशेषणतया योजने दोषो
ज्ञातो नास्ति, जिनबहुक्तविशेषणविशिष्टः छद्मस्थः साधुरप्यस्ति तेनार्थसमानत्वादिति । यथा च त्वं माहनशब्देन साधुं वदसि

“ तथा च माह्वनशब्देन साधुं वदसि ” तथा च माह्वनशब्देन श्रावकोऽप्युच्यते ।

यतः—श्रीभगवतीप्रथमशतके सप्तमोद्देशकवृत्तौ श्रीभगवदेवसूर्यः प्रोचुः—

जीवे णं भंते ! गम्भगाए समाणे देवलोएसु उववज्जेज्जा !, गोयमा ! अत्थेगइए उववज्जेज्जा, अत्थेगतिए नो उववज्जेजा, से केणट्ठेणं !, गोयमा ! से णं सक्की पंचिदिए सब्वाहिं पज्जत्तीहि पज्जत्तए तहारूवस्स समणस्स वा माह्वणस्स वा अंतिए एगमवि आयरियं धम्मियं सुवयणं सोच्चत्ति ।

अस्य वृत्तिर्यथा—तहारूवस्स तथाविधस्य, उचितस्येत्यर्थः, श्रमणस्य—साधोः, वाशब्दो देवलोकोत्पादहेतुत्वं प्रति श्रमणमाह्वनवचनयोस्तुल्यत्वप्रकाशनार्थः, माह्वणस्सत्ति मा ह्वनेत्येवमादिशति स्वयं स्थूलप्राणतिपातादिनिवृत्तत्वाच्चः स माह्वनः, अथवा ब्राह्मणो—ब्रह्मचर्यस्य देवतः सम्राट् ब्राह्मणो—देशविरतस्तस्य वा, अंतिपत्ति, समीपे एकमप्यास्तामनेकम्, आर्यं आराद् यातं पापकर्मभ्य इत्यार्यम्, अत एव धार्मिकमिति, सुवचनं श्रुतेति ।

अत्र माह्वनशब्देन श्रावक एव व्याख्यातः । तथा च त्वं, कथयिष्यसि छद्मस्थः साधुः स्रक्षमादिभेदभिन्नजीवहननाभिवृत्तो नास्ति एतदपि तव वाचाटत्वं न युक्तं, पञ्चमहाव्रतोच्चारं सर्वेषां पाठस्य तुल्यत्वात् तथा चेति वदन् छद्मस्थसाधोर्जीवदयायां विंशतिविशेषकान् कथं वदसि ? । तव मते केवलिन एव जीवदयायां विंशतिविशेषका न तु छद्मस्थसाधोः । तथा च त्वं वदिष्यसि छद्मस्थः साधुः स्रक्षमादिभिन्नजीवहननाभिवृत्तोऽस्ति परं परिहर्तुं न शक्नोति,

केवली तु परिहर्तुं शक्नोति, एतदपि न युक्तितुलामारोहति । हस्तपादाद्युपकरणसाम्यात् उत्पन्नैकेवलत्वात्केवलिनो ज्ञानेनाधिक्यं परं हस्तपादाद्युपकरणे समानत्वं तेन केवल्यपि परिहर्तुं शक्नोत्येवेति न तेन महामाहन इति विशेषणं छद्मस्थसाधोरपि युक्तम् । यदि श्रावको माहनतया व्याख्यातस्तदा साधुर्महामाहनतया कथं नोच्यते तेन महामाहन इति जिनविशेषणमुपदिश्य मुग्धान् अभिधातवन्मा भ्रमे पातय स्वयं मा भ्रम चानन्तसंसार इति ॥

अन्यच्च—रायगिहे जाव एवं वयासि अणगरस्स णं भावियण्णो पुरओ दुहओ जुगमायाए पेहाए रीयंरीयमाणस्स अहे कुवकूडपोतए वा वट्ठापोतए वा फुल्लिगच्छाए वा परियावज्जेजा तस्स णं भंते ! किं ईरियावहिया किरिया किज्जइ संपराइया किरिया कज्जइ, गोयमा ! ईरियावहिया किज्जइ से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—जहा सत्तमसए संबुडदेसए जाव अट्ठो निक्खित्तो सेवं भंते सेवं भंते जाव विहरति ॥

अस्य वृत्तिर्यथा—पुरओति अग्रतः, दुहओति द्विधान्तरान्तरा पार्श्वतः पृष्ठतश्चेत्यर्थः । जुगमायाएति यूपमात्रया दृष्ट्या, पेहाएति प्रेक्ष्य २ रीयंति गतं—गमनं, रीयमाणस्स कुर्वत इत्यर्थः । कुक्कूडपोयएति कुर्कुटडिभः, वट्ठापोयएति इह वर्तकः पक्षिविशेषः, फुल्लिगच्छापत्ति पिपीलिकासदृशः, परियावज्जेज्जन्ति पर्यापेक्षित—स्त्रियेत, एवं जहा सत्तमसए इत्यादि ॥ इति अष्टादशमशतकस्याष्टमोद्देशके ।

अत्र यदुक्तं—

जहा सत्तमसए संबुडदेसए तदपि तव कुमत्तिरासाय सूत्रं लिख्यते—संबुडस्स णं भंते ! अणगरस्स आउत्तं गच्छ-

माणस्स जाव आउत्तं तुयड्ढमाणस्स आउत्तं वत्थं पडिग्गहं कंबलं पायपुंछणं गेण्हमाणस्स वा निक्खिक्खमाणस्स वा तस्स णं भंते ! किं ईरियावहिया किरिया कज्जइ ? संपराइया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! संबुडस्स णं अणगारस्स जाव तस्स णं ईरियावहिया किरिया कज्जइ, णो संपराइया किरिया कज्जइत्ति । से केण्हणं भंते ! एवं बुच्चइ-संबुडस्स णं जाव संपराइया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! जस्स णं कोहमाणमायालोभा वोच्छिण्णा भवंति तस्स णं ईरियावहिया किरिया कज्जइ, तेहेव जाव उस्सुत्तं रीयमाणस्स संपराइया किरिया कज्जइ, से णं अहासुत्तमेव रीयइ, से तेण्हणं गोयमा ! जाव नो संपराइया किरिया कज्जइ ॥ इति सप्तमशतके सप्तमोद्देशकं सूत्रं ॥ २८८ ॥

न च वाच्यं अणगारस्स णं भंते ! भावियप्पणो पुरओ दुहओ जुगमायाए पेहाए रीयरीयमाणस्सेति विशेषणं केवलिनो न घटते किंतु एकादशम-द्वादशम-गुणस्थानवर्तिनश्छद्मस्थसाधोर्विशेषणमिति । यतः सत्यपि केवलज्ञाने केवलिन

ईयाप्रवृत्तसोपयोगछद्मस्थसाधोरिव विशेषतो गमनं भवति तस्य यथा तथा गमने लोकापत्राजनापसेः अहो जैनः केवली यातीत्युप-
हासकरणं भवति च तथा च जनानां बोधिनाशकारणं भवति तस्य केवलज्ञानमजानंश्च कश्चिद् साधुनिन्दापरो भवतीति बहवो दोषाः ।
तथा च संबुडस्स णं भंते ! अणगारस्सेति सामान्यसूत्रकथनेन जस्स णं कोहमाणमायालोभा वोच्छिन्ना इति कथनेन कैकादशम-
द्वादशम-त्रयोदशमगुणस्थानवर्तिनः साधवो गृहीताः । यदि एतस्मैव कर्तुः श्रीसुधर्मगणभृतोऽयमभिप्रायो न स्यात्तदा छलमस्यस्स णं
भंते ! अणगारस्स भावियप्पणो इति केवलव्यावर्तकं विशेषणं कुर्याद्, इति च विशेषणं न कृतं, तदावसीयते ११-१२-१३ गुणस्थान-
वर्तिनः साधवो गृहीता इति भगवतीसूत्रं तद्वर्ति च विलोक्य सम्यग् ज्ञानदशा विचार्य, मुंच च स्वमतहटम् । प्रतिपद्यस्व च संप्रसि

विजयमानयुगप्रधानसमानैकराजसभालब्धबहुमानश्रीविजयदेवदूरीश्वराणामाज्ञां शिरःशेषामिवेति ॥

अन्यच्च—केवली गं भंते ! अस्मि समयंसि जेसु आगासपदेसेसु हत्थं वा पायं वा बाहुं वा उरुं वा ओगाहिताणं चिह्णति पभू गं भंते ! केवली सेयकालंसिवि तेसु चैव आगासपदेसेसु हत्थं वा जाव ओगाहिता गं चिह्णित्तए ? , गोयमा ! गो तिण्डे समडे, से केण्डेणं भंते ! जाव केवली गं अस्मि समयंसि जेसु आगासपदेसेसु हत्थं वा जाव चिह्णति गो गं पभू केवली सेयकालंसिवि तेसु चैव आगासपदेसेसु हत्थं वा जाव चिह्णित्तए ? , गोयमा ! केवलस्स गं वीरियसजोगसद्ववथाए चलाइं उवकरणाइं भवति, चलावगरणद्वयाए य गं केवली अस्मि समयंसि जेसु आगासपदेसेसु हत्थं वा जाव चिह्णति गो गं पभू केवली सेयकालंसि वि तेसु चैव जाव चिह्णित्तए, से तेण्डेणं जाव बुब्बइ-केवली गं अस्मि समयंसि जाव चिह्णित्तए ॥

सूत्र १९८, भगवतीसुत्रपञ्चमशतके चतुर्थोद्देशके ॥

अथैतस्य वृत्तिर्यथा—अस्मि समयंसि, अस्मिन् वर्तमाने समये, ओगाहिताणंति अवगाह्याक्रम्य, सेयकालंसिवि, एष्यकालेऽपि वीरियसजोगसद्ववथापत्तिं वीर्य-वीर्यान्तरायक्षयप्रभवा शक्तिः तत्प्रधानं सयोगं—मानसादिव्यापारयुक्तं यत् सद्विद्यमानं द्रव्यं जीवद्रव्यं तत्तथा; वीर्यसद्भावेऽपि जीवद्रव्यस्य योगान् विना चलनं न स्यादिति सयोगशब्देन सद्वद्रव्यं विशेषितं, सदिति विशेषणं च तस्य सदा सत्तावधारणार्थं, अथवा स्वं—आत्मा तदपुं द्रव्यं स्वद्रव्यं ततः कर्मधारयः, अथवा वीर्यप्रधानः सयोगो—योगवान् वीर्यसयोगः स

चासौ सदृद्रव्यश्च मनःप्रभृतिवर्णायुक्तो वीर्यसयोगसदृद्रव्यस्तस्य भावस्तच्चा तथा हेतुभूतया, कलाइति अस्थिराणि, उवंगरणाइति अंगानि, चलोवगरणद्वयास्ति चलोपकरणलक्षणो योऽर्थस्तद्भावश्चलोपकरणार्थता तथा, चशब्दः पुनरर्थः ॥

अत्र केवलिनः सत्यपि केवलज्ञाने चलोपकरणत्वं दर्शितं चलोपकरणत्वादेव कदाचित् सूक्ष्मादिजीववधसंभ्रों दुर्निवार्य इति । अत्र च निरंशः कालः समय इति लक्षणः समयो न गृह्यते यतः सा क्रिया नास्ति यस्यां क्रियमाणायां असंख्याताः समया न भवन्ति । नात्र समयशब्देनावसरो वेला इति व्याख्येयं यथा कश्चित् शिष्यो गुरुं विज्ञापयति समयो भवति तदाहं पद्भितु-
मागच्छामीत्यादि सर्वजनप्रतीतं अस्मिन्नेव सूत्रे सेयकालसिन्धि कथनेनायमेवार्थः सूचितः । अत्रापि सम्यग् विचारय स्वमतग्रस्तो भूत्वा
अन्यथार्थं मा कुरु । यतः—

पयमवखरं पि इक्कं जो न रोण्ह सुत्तनिदिद्धं । सेसं रोयंतो वि हु मिच्छदिद्धी जमल्लि व्व ॥ १ ॥ इति
वचोजानानस्त्वं हठप्रस्तः किं भवसीति ॥

अन्यच्च—‘ अवश्यंभावी भावः सर्वत्रापि केवलिनोऽपि दुस्त्याज्यो दृश्यते ’ । यदाहुः—श्रीअभयदेवसूर्यो भगवत्यां नवमशतके
जमाल्यधिकारवृत्तौ ।

अथ श्रीमहावीरेण सर्वज्ञत्वादमुं व्यतिकरं जानतापि किमिति प्रवाजितोऽसाविति उच्यते—अवश्यं भाविभावानां महानुभावै-
रपि प्रायो लंघितुमशक्यत्वादिति ॥

तथाष्टमहाप्राप्तिहार्यशालिनि चतुर्बिंशदतिशयश्रीविराजमाने श्रीत्रारे सति कुशिव्येण सुनक्षत्रसर्वानुभूती साधू तेजोलेश्यया भस्मसाक्तौ । एवं द्वाारकादाहादयोऽपि भावाः सुरेन्द्रैर्जिनेन्द्रैरपि दुरपासनीयास्तात्रावश्यंभावी जीववधो दुरपासनीयः, स च जीववध ईर्यपथिकीक्रियाया एव कारणं न तु आरंभिकीक्रियाया, यत ऊचुः श्रीभगवत्यां प्रथमशतके प्रथमोद्देशकवृत्तौ श्रीअभयदेवसूरयः—

यद्यप्यसंयतानां स्रक्ष्मैकेन्द्रियादीनां नात्मारंभकादित्वं साक्षादस्ति तथाऽप्यविरतिं प्रतीत्य तदस्ति तेषां, न हि ते त्वतो निवृत्ताः, अतोऽसंयतानामविरतिस्तत्र कारणमिति, निवृत्तानां तु कथंचिदात्माधारंभक्त्वेऽप्यनारंभकत्वं,”

यदाह—

जा जयमाणस्स भवे विराहणा सुत्तविहिसमगस्स सा होइ निज्जरफला अज्झत्यविसोहिजुत्तस्स ॥१॥ त्ति । न च वाच्यं चलोपकरणतयावश्यंभावि स्रक्ष्मादिजीववधत् मृषावादित्वादत्तभोगित्वाद्यप्यस्त्विति तत्र चलोपकरणत्वं कारणं नास्ति यथा चलोपकरणतया अणारस्स णं भावियप्पणो- पुरओ दुहओ जुगमायाए पेहाए रीरंरीयमाणस्स अहे कुक्कुडपोत एवेति सूत्रं श्रीभगवतीसूत्रे दर्शितं तथा चलोपकरणतया मृषावादित्वादत्तभोगित्वादिविषयकं सूत्रं दर्शितमभविष्यत्तच्च न दृश्यते तेन चलोपकरणत्वं तत्र कारणं न भवतीति तेन मुंच प्रतिकूलतया जल्पाकत्वं अंगीकुरु स्वगच्छाभिराजश्री- विजयदेवद्वरीणां वच इति । यतः—

जह आणवेइ राया पगईओ- तं- सिरेण इच्छंति- इय गुरुजणमुहमणिंयं कयंजलिउडिहिं सोयव्वंति सूत्रं प्रतिदिनं

पृष्ठत्रपि स्वगच्छाधिराजानां वचः कथं लुंपसीति । अन्यच्च असंवेद्याश्रयाधिकारे श्रीप्रवचनसारोद्धारवृत्तौ ६६ चरणद्वारे-

“आश्रयाणां निरोधो यः, संवरः स प्रकीर्तितः ।

सर्वतो देऽतश्चेति, द्विधा स तु विभियते ॥ १ ॥

अयोगिकेवल्लिप्वेव, सर्वतः संवरो मतः ।

देऽतः पुनरेकद्वि—प्रभृत्याश्रवरोधिषु ॥ २ ॥”

अत्र ‘अयोगिकेवल्लिप्वेव सर्वतः संवरो मतः’ इति कथनेन सयोगिषु केवल्लिषु सर्वतः संवरो नागत एवेत्यक्षराणि त्वया दृष्टान्येव न तन्मन्ये त्वं स्वमतहठी वर्तसे तेन स्वमतानुकूलाभासान्यक्षराणि पश्यसि परं तत्त्वमार्गानुसारीण्यक्षराणि पश्यस्येव न । यथा लोभाभिभूतो वगिक् स्ववहिकापत्रेषु लभ्याक्षराणि पश्यति परं देयाक्षराणि पश्यत्येव नेति दृष्टान्तं त्वं करोषीति ॥

अन्यच्च—द्रव्यभावान्यां हिंसा चतुर्भङ्गीविचारे प्रतिक्रमणसूत्रवृत्तौ तत्र द्रव्यतो भावतश्च हिंसा हन्मीति परिणतस्य मृगादिवधे १, द्रव्यतो न तु भावतो हिंसा ईर्यासमितस्य साधोः सत्त्ववधे २, भावतो न तु द्रव्यतो हिंसांगारमर्दकस्य कीटबुद्ध्याङ्गारमर्दने ३, न द्रव्यतो न च भावतो हिंसा मनोवाक्क्राथैः शुद्धस्य साधोः ४ ॥

अत्र मनोवाक्क्राथैः शुद्धः साधुर्भेषोन्मेषौ कुर्वाणस्तथान्यसूक्ष्मांगंचाले बादरवायुक्रावादिविराधनां कुर्वाणश्च चतुर्थभंगे निर्दिष्टस्तेनावधेहि यथा केवली नित्यं चतुर्थभंगे वर्तते । तथा मनोवाक्क्राथैः शुद्धः साधुरशक्यपरिहारजां हिंसां कुर्वन्नपि चतुर्थे भंगे एवापतति अशक्यपरिहारजा हिंसा १ तीर्थकृदज्ञातक्रिया जाता च हिंसा २ हिंसा दोषाय न भवतीति ज्ञायते यथा व्याख्यानक्षणे हस्तकान्

कुर्वाणो गीतार्थ ईर्यापथिकीभाग् न भवति १ । यथा च प्रतिक्रमणं कुर्वाणः साधुरुद्धाटमुखेन वन्दनकयुगलं ददानो 'अहो कायं काय'मित्यालपकं बाह्वस्वरेण पठन्नपीर्यापथिकीभाग् न भवति चतुर्थं भगं नाक्रामति च । तथा केवल्यपि कदाचिदङ्गकयपरिहारजां हिंसां कुर्वाणश्चतुर्थं भगं नाक्रामति यदि अङ्गकयपरिहारजा हिंसा १ तीर्थकृदाज्ञातक्रियाजा च हिंसा २ हिंसात्वेन परिणमति तदाहर्निजं जानतोऽपि साधोस्तयोजायमानत्वालपंचमहाव्रतोच्चार एव कथं स्यात्तेन ते उभे हिंसे हिंसात्वेन न गण्ये अविधिना प्रवर्तमानस्य ते अपि हिंसे हिंसात्वेन भवत एव । तत्र 'जा जयमाणस्स भवे' इति गाथयोक्त एवेति । यदुक्तं—

शरीरी त्रियतां मा वा, ध्रुवं हिंसा प्रमादिनः । सा प्राणव्यपरोपेऽपि, प्रमादरहितस्य न ॥ १ ॥

प्राणी प्रमादतः कुर्याद्यत्प्राणव्यपरोपणम् । सा हिंसा जगदे प्राक्षै-र्वीजं संसारभूरुहः ॥ २ ॥

‘प्रमत्तयोगात्प्राणव्यपरोपणं हिंसे’ति

— तत्त्वार्थसूत्रम् ॥

अन्यच्चैतिकान्ताष्टवर्षीयः कश्चिदसाधुः केवलज्ञानं प्राप्याष्टवर्षन्यूनां पूर्वकोटिं विहरति स किं नदीरुत्तरति न वा ? । तत्र कस्मिंश्चि-
त्सूत्रे निषेधः प्रतिपादितो नास्ति तेन नदीरुत्तरतीत्यागतं, स किं मार्गेणाथवोन्मार्गेण ? उन्मार्गेण, उन्मार्गेणोत्तरणं न घटते किंतु मार्गेणैव ।
मार्गेणोत्तरतः सतः सर्वत्राचिताप्यायप्रदेशो भवत्येवेति नियमो नास्ति । क्वचिदचिताप्यायप्रदेशो भवति, बाहुल्येन तु सचिताप्यायप्रदेश-
एव भवति, तेन केवलिनो नद्युत्तरणविषयेऽपि त्वं किमुत्तरं दास्यसीति वद । तथैकस्मिन् मार्गे केवल्लिनां शतानि सहस्राणि वा समु-

दायेन विहरन्ति तदा सर्वत्राचिताकाशप्रदेशाः प्राप्यन्त एवेति निश्चयः क्व प्रोक्तोऽस्तीति वद ॥

अन्यच्च—सत्तर्हि ठोणहिं छउमत्थं जाणेज्जा, तं०—पाणे अइवाइत्ता भवति १, मुसं वइत्ता भवति २, अदिन्नं आदित्ता भवति ३, सहफरिसरसख्खंगं आसादइत्ता भवइ ४, पूयासक्कारमणुवूहेत्ता भवति ५, इमं सावज्जंति पणवेत्ता पडिसेवेत्ता भवति ६, नो जहावाई तहाकारि यावि भवइ ७ । तथा सत्तर्हिं ठोणहिं केवली जाणेज्जा, तं—नो पाणे अइवाइत्ता भवइ १, नो मुसं वइत्ता भवइ २, नो अदिन्नं आदइत्ता भवइ ३, नो सहफरिसरसख्खंगं आसादइत्ता भवइ ४, नो पूयासक्कारमणुवूहेत्ता भवइ ५, नो इमं सावज्जंति पणवेत्ता पडिसेवित्ता भवइ ६, जहावाई तहाकारि यावि भवइ ७ ॥ इति

श्रीस्थानांगसूत्रालापकौ दर्शयन् मा सुग्धान् स्वमताभिनिवेगं कारय, अनन्तसंसारचक्रभवन्नगणतो भयं विचारय च । अरे मूढ ! अरे सिद्धान्तभावानभिज्ञ ! इदं सामान्यसूत्रं वर्तते न विशेषसूत्रम् । यदि सर्वोऽपि छद्मस्थः प्राणातिपातयिता भवति तदा प्रथमवतोच्चारोच्छेद एव जातस्तत्र मते यदि छद्मस्थः साधुज्ञात्वाऽपि प्राणातिपातं कुर्यात्तदा प्रतिदिनं प्रातरुत्थाय प्रथमवतोच्चारस्य, क्रियमाणस्य वैफल्यमेव । तथा च मनोवाक्यैः शुद्धः साधुश्चतुर्गुणे निर्द्विष्टस्तदपि कथं संजायतीति । एवं च सति छद्मस्थसाधुपंचमहाव्रतोच्चारं च कुत्रापि भेदो भवत्येव । यदि कश्चन भेदोऽभविष्यत्तदा छद्मस्थः व्रतोच्चारं पाणाइवायाओ वेरमणमित्यक्रियत्, केवली व्रतोच्चारं च सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणमित्यक्रियदिति कुत्रापि आगमे न कृतं तेनेदं सामान्यसूत्रं न विशेषसूत्रमिति अशक्यपरिहारजा हिंसा १, तीर्थाज्ञानात्क्रियाभ्यो जप्ता च हिंसा २, हिंसादोषो न भवति, तेन नो इमं सावज्जं पणवेत्ता पडिसेविता भवइ । जहा

वाई तद्वा कारिया भवइ इति हे सूत्रे न व्याहते, यदि च तीर्थकृदाज्ञातक्रियाः कुर्वाणस्य हिंसात्रोपो भवति तदा तीर्थकृदेवंविधे कार्ये छद्मस्थं साधुं प्रयत्तयेदपि कथं प्रवर्तितश्च दृश्यते यथा—

जत्थ णं नई निच्चोयगा निच्चसंदणा नो से कप्पेइ सव्वओ समंता सक्कोसं जोअणं भिक्खायरियाए गंतुं पडिनियत्तए ॥ ११ ॥ एरावई कुणालाए जत्थ चक्किया सिया एगं पायं जले किच्चा एगं पायं थले किच्चा एवं चक्किया सिया एवण्हं कप्पेइ सव्वओ समंता सक्कोसं जोअणं गंतुं पडिनियत्तए एवं नो चक्किया सिया एवं से नो कप्पइत्ति ।

तथा छद्मस्थः साधुः केवलिनं विहारविषये परिपृच्छति तदा याहीत्येवमादेशं दद्यान्न वा याहीत्येवमादेशं ददनो दृश्यते तद्वाच्यं भाविनं सूक्ष्माद्रिजीवव्यपरोपं ज्ञात्वापि कथमादिष्टश्छद्मस्थः साधुर्विहारविषये तथा केनचिद्विरतेन देशविरतेन वा गमनविषये केवली पृष्टस्सन् मौनमाल्लब्धं तिष्ठति वा न वा । तत्र मौनमेवावल्लब्धं तिष्ठतीति दृश्यते । तत्र कारणं त्वविरतत्वमेव साधुविहारादेः विषये कारणं सर्वविरतित्वमेव तेनावसीयते अशक्यपरिहारजा हिंसा तीर्थकृदाज्ञातक्रियाः कुर्वाणस्य सार्थोर्हिसा हिंसादोषाय नेति । यदि सापि हिंसा दोषाय स्यात्तदा स्वायुपोऽन्यसमये यथास्थितचारित्र्यान् श्रीवीरः श्रीगौतमं प्रति देवशर्मणः प्रति बोधायान्यस्मिन् ग्रामे गमनाय याहीत्यादेशं कथं दत्तवान् ? इत्यादयः अतःशः श्रीजिनागमसंवादिन्यो युक्तयस्तथ 'प्रतिबोधाय सन्ति, परमभिनिवेशमिथ्यात्वान्धकारगहनममस्य ता युक्तयो भास्वद्भास्करकान्त्य इव लोचनविकलस्य किं कुर्मन्तीति ॥

अन्यच्च तव हितार्थैवाहं ब्रवृत्तस्सन् आगमवाक्यं प्रतिभूकृत्य वक्ष्यामि । तदपि शृणु—

पंचहिं ठाणेहिं छउमत्थे णं उदिण्णे परीसहोवसग्गे सम्मं सहेज्जा खमेज्जा तित्तिक्खेज्जा अहियासेज्जा, तं जहा-उदिण्णकम्मे खलु अयं पुरिसे उम्मत्तगभूते, तेण मे एस पुरिसे अक्कोसति वा अवहसति वा निच्छोटेति वा णिब्भंछेति वा बंधति वा रुंभति वा छविच्छेतं करेति वा पमारं वा णेति उदवेइ वा वत्थं वा पडिग्हं वा कंबलं वा पाय-पुंछणं अछिंदति वा विच्छिंदति वा भिंदति वा अवहरति वा १, जक्खातिट्ठे खलु अयं पुरिसे, तेणं मे एस पुरिसे अक्कोसति वा तेहव जाव अवहरति वा २, ममं च णं तब्भववेयणिज्जे कम्मे उदिण्णे भवति, तेणं मे एस पुरिसे अक्कोसति वा जाव अवहरति वा ३, ममं च णं सम्मं असहमाणस्स अर्क्खमाणस्स अतित्तिक्खमाणस्स अणहियासमाणस्स किं मन्ने कज्जइ?, एंगंतसो मे पावे कम्मे कज्जति ४, ममं च णं सम्मं सहमाणस्स जाव अहियासेमाणस्स किं मन्ने कज्जति?, एंगंतसो मे निज्जरां कज्जइ ५, इच्चेतेहिं पंचहिं ठाणेहिं छउमत्थे उइण्णे परीसहोवसग्गे सम्मं सहेज्जा जाव अहियासेज्जा, तं जहा-खेत्तच्चित्ते जाव अहियासेज्जा । पंचहिं ठाणेहिं केवली उदिने परिसहोवसग्गे सम्मं सहेज्जा जाव अहियासेज्जा, तं जहा-खेत्तच्चित्ते खलु अयं पुरिसे तेण ममं एस पुरिसे अक्कोसति वा तेहव जाव अवहरति वा १, दित्तच्चित्ते खलु अयं पुरिसे तेण मे एस पुरिसे अक्कोसति वा तेहव अवहरति वा २, जक्खातिट्ठे खलु अयं पुरिसे तेण मे एस पुरिसे जाव अवहरति वा ३, ममं च णं तब्भववेयणिज्जे कम्मे उदिण्णे भवति तेण मे एस पुरिसे जाव अवहरति वा ४, ममं च णं सम्मं सहमाणं तित्तिक्खमाणं अहियासेमाणं पासित्ता बहवे अण्णे छउमत्था समणा निगंगथा उइण्णे २ परीसहोवसग्गे एवं सम्मं सहिस्संति जाव अहियासिस्संति ५, इच्चेतेहिं पंचहिं ठाणेहिं केवली उदिण्णे परीसहोवसग्गे

इति श्रीस्थानांगस्तुत्रे पंचमाध्ययने (सूत्र ४०९) ॥

अत्र केवलिन उन्मत्तादिपुरिषेणेतस्तत आकर्षणादि क्रियमाणे यथा तथा पदन्यासे जीवविराधनासंभवो युक्तिमान्न वेति स्वचेतसि स्वत एव विचारय । तथा केवली साधुभूताद्याविद्वहस्ते आयातीति विषये अवश्यं भावि भावा जिनैरपि परिहर्तुमशक्या इत्युत्तरमन्तरेण किमुत्तरं दास्यतीति वद । अत्रार्थे अन्यदुत्तरं नास्तीति अत एव त्वमेव प्रथमरात्रौ मार्गभ्रष्टोऽसि नाहमिति ॥

अन्यच्च--अस्थि णं भंते ! समणाणं निगंथाणं किरिया कज्जइ, हंता ! अस्थि । कहं णं भंते ! समणाणं निगंथाणं किरिया कज्जइ ?, मंडियपुत्ता ! पमादपच्चया ?, जोगनिमित्तं २, एवं खलु समणाणं निगंथाणं किरिया कज्जइ ।

भगवतीसुत्रे तृतीयशतके तृतीयोद्देशे सूत्रं १५१)

अस्थिणमित्यादि, अस्त्ययं पक्षो यदुत क्रिया क्रियते--क्रिया भवति, प्रमादप्रत्ययात् यथा दुःप्रयुक्तकायक्रियाजन्यं कर्म, योगनिमित्तं च यथैर्यापथिकं कर्म ॥

जीवे णं भंते ! सता समियं एयति वेयति चलयति फंदति वड्ढति खुब्भति उदीरति तं तं भावं परिणमति ?, हंता ! मंडियपुत्ता ! जीवे णं सता समियं एयति जाव तं तं भावं परिणमति । जावं च णं भंते ! से जीवे सता समितं

जाव परिणमति तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया भवति ?, णो इण्हे समुद्धे, से केण्हेणं भंते ! एवं
 बुच्चति-जावं च णं से जीवे सता समितं जाव अंते अंतकिरिया ण भवति ?, मंडियपुत्ता ! जावं च णं से जीवे सता
 समितं जाव परिणमति तावं च णं से जीवे आरंभति संरंभति समारंभति आरंभे वड्ढति संरंभे वड्ढति समारंभे वड्ढति
 आरंभमाणे सारंभमाणे समारंभमाणे आरंभे वड्ढमाणे संरंभे वड्ढमाणे समारंभे वड्ढमाणे भूताणं भूताणं जीवाणं सत्ताणं
 दुक्खावणयाए सोयावणयाए जूरावणयाए तिप्पावणयाए पिट्ठावणयाए परि्यावणयाए वड्ढति, से तेण्हेणं मंडियपुत्ता !
 एवं बुच्चति-जावं च णं से जीवे सता समितं एयति जाव परिणमति तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया न
 भवइ ॥ जीवे णं भंते ! सया समियं णो एयइ जाव णो तं तं भावं परिणमइ ?, हंता मंडियपुत्ता ! जीवे णं सया समियं जाव नो
 परिणमति । जाव च णं भंते ! से जीवे नो एयति जाव नो तं तं भावं परिणमति तावं च णं तस्स जीवस्स अंते अंतकिरिया
 भवति ?, हंता ! जाव भवति । से केण्हेणं भंते ! जाव भवति ?, मंडियपुत्ता ! जावं च णं से जीवे सता समितं णो एयति जाव
 णो परिणमति तावं च णं से जीवे णो आरंभति णो संरंभति णो समारंभइ नो आरंभे वड्ढति णो संरंभे वड्ढति
 णो समारंभे वड्ढति अणारंभमाणे असंरंभमाणे असमारंभमाणे आरंभे अवड्ढमाणे संरंभे अवड्ढमाणे समारंभे अवड्ढमाणे
 बहूणं पाणाणं भूयाणं जीवाणं सत्ताणं अदुक्खावणयाए जाव अपरियावणयाए वड्ढति । से जहानामए केइ पुरिसे सुक्कं
 तणहत्थयं जायतेयंसि पक्खिवेज्जा, से णूणं मंडियपुत्ता ! से सुक्के तणहत्थए जायतेयंसि पक्खित्ते समणे खिप्पामेव
 मसमसाविज्जइ ?, हंता ! मसमसाविज्जइ, से जहा णामए-केइ पुरिसे तत्तंसि अयकवल्लंसि उदयबिंदू पक्खिवेज्जा,

से णूणं मंडियपुत्ता ! से उदबिंदू तत्तंसि अयक्खल्लंसि पक्खित्ते समाणे खिप्पामेव विंद्समागच्छति ?, हंता ! विंद्समागच्छति, से जहाणामए हरए सिया पुण्णे पुण्णप्पमाणे वोल्हट्टमाणे वोल्हट्टमाणे समभरघडत्ताए चिट्ठति ?, हंता चिट्ठति, अहे णं केइ पुरिसे तंसि हरयंसि एणं महं णावं सतासवं सतच्छिदं ओगाहेज्जा, से णूणं मंडियपुत्ता ! सा णावा तेहिं आसवदारेहिं आपूरेमाणी २ पुण्णा पुण्णप्पमाणा वोल्हट्टमाणा समभरघडत्ताए चिट्ठति ?, हंता ! चिट्ठति, अहे णं केइ पुरिसे तीसे नावाए सक्खओ समंता आसवदाराइं पिहेति पिहिता नावाउस्सिचणाएणं उदयं उस्सिचिज्जा, से णूणं मंडियपुत्ता ! सा नावा तंसि उदयंसि उस्सिचिज्जंसि समाणंसि खिप्पामेव उट्ठं उदाति ?, हंता ! उदाइज्जा, एवामेव मंडियपुत्ता ! अत्तत्तासंबुडस्स अणगारस्स इरियासमियस्स जाव गुत्तवंभयारियस्स आउत्तं गच्छमाणस्स चिट्ठमाणस्स निसीयमाणस्स तुयट्टमाणस्स आउत्तं वत्थपडिग्गहकंबलपायपुच्छणं गेहमाणस्स णिक्खिवमाणस्स जाव चवखुप्पमहनिवायमवि वेमाया सुहुमा इरियावहिया किरिया कज्जइ, सा पढमसमयवद्धपुट्ठा वीयसमयवेइया ततियसमयनिज्जरिया सा बद्धा पुट्ठा उदीरिया वेदिया णिज्जिण्णा सेयकाले अक्कम्मं वा वि भवति, से तेण्हणं मंडियपुत्ता ! एवं बुच्चति-जावं च णं से जीवे सता समितं णो एयति जावं अंते अंतकिरिया भवति ॥

श्रीभगवत्यां तृयशतके तृतीयोद्देशके सूत्राणि १५२)

अस्य किंचिद् व्याख्या श्रीभगवतीवृत्तिगता लिख्यते—

जीवेणमित्यादि, इह जीवग्रहणेऽपि सयोग एवासौ ग्राह्यः, अयोगस्यैजनादेरसंभवात्, सदा नित्यं समिधंति सप्रमाणं पयइत्ति

एजते-कम्पते एजृङ् कम्पने इति वचनात् वेद्यइति व्येजते विविधं कम्पते चलइति स्थानान्तरं गच्छति । फंदइति स्पन्दते, किञ्चिच्चलति स्पदि किञ्चिच्चलने इतिवचनात्, अन्यमत्रकाशं गत्वा पुनस्तत्रैवागच्छतीत्यन्ये, घट्टइति सर्वदिक्षु चलति, पदार्थान्तरं वा स्पृशति, खुब्भइति क्षुभ्यति पृथिवीं प्रविशति, क्षोभयति वा, पृथिवीं, बिभेति वा, उदीरइति प्राबल्येन प्रेरयति, पदार्थान्तरं प्रतिपादयति वा, शेषक्रियाभेदसंग्रहार्थमाह-तं तं भावं परिणमति चित्ति उक्षेपणावक्षेपणकुञ्चनप्रसारणादिकं परिणामं यातीत्यर्थः, एषां चैजनादिभावानां क्रमभावित्वेन सामान्यतः सदेति मन्तव्यं, न तु प्रत्येकापेक्षया, क्रमभावित्वां युगपदभावादिति, तस्स जीवस्स अंतित्ति मरणान्ते, अन्तकिरियत्ति सकलकर्मक्षयरूपा, आरंभइति आरभते पृथिव्यादीनुपद्रवयति, सारंभइति संरभते तेषु विनाश-संकल्पं करोति समारंभइति समारभते तानेव परितापयति, आह च-“ संकम्पो संरंभो परितावकरो भवे समारंभो । आरंभो उद्भवो सत्त्वनायाणं विसुद्धाण ॥ १ ॥ ” इदं च क्रिया क्रियावतोः कथञ्चिदभेद इत्यभिधानाय तयोः समानधिकरणतः सूत्रमुक्तम्, अथ तयोः कथञ्चिद्वेदोऽप्यस्तीति दर्शयितुम्-पूर्वोक्तेमेवार्थं व्यधिकरणत आह-आरंभेदइत्यादि, आरंभे अधिकरणभूते वर्तते जीवः, एवं संरंभे समारंभे च, अनन्तरोक्तवाक्यार्थद्वयानुवादेनप्रकृतयोजनामाह-आरंभमाणः संरंभमाणः समारंभमाणो जीव इत्यनेन प्रथमो वाक्यार्थोऽनूदितः, आरंभे वर्तमान इत्यादिना तु द्वितीयः, दुक्खावणयाण इत्यादौ ताशब्दस्य प्राकृतप्रभवत्वात् दुःखापनायां मरणलक्षणदुःखप्रापणायाम्, अथवा इष्टवियोगादिदुःख-हेतुप्रापणायाम्, वर्त्तत इति योगः, तथा शोकापनायां दैन्यप्रापणायाम् जूरवणतापत्ति शोकातिरेकाच्छरीरजीर्णताप्रापणायाम् तिप्पावणयापत्ति तेपापनायां ‘सिपृ ष्टेपृ क्षरणार्थो’ इति वचनात् शोकातिरेकादेवाश्रुन्यालादिक्षरणप्रापणायाम् पिट्ठावणतापत्ति पिट्टनापनायां शरीरसन्तापे वर्तते, यच्चित् पठ्यते दुक्खावणयाण इत्यादि, तच्च व्यक्तमेव, यच्च तत्र किलामणयाण उद्भावणयापत्ति क्लानिनयने उद्भावणयापत्ति

उत्त्रासने ॥ उक्तार्थविपर्ययमाह-जीवेणमित्यादि णो पयइति शैलेशीकरणे योगनिरोधान्नो एजत इति, एजनादिरहितस्तु नारंभाप्यु वर्तते, तथा च न प्राणादीनां दुःखापनादिषु, तथापि च योगनिरोधाभिधानशुक्लध्यानेन सकलकर्मध्वंसरूपान्तक्रिया भवति, तत्र दृष्टान्तद्वयमाह-से जहेत्यादि तिणहत्थयति तृणपूलकं जायतेयंसिति वह्नौ मसमसाविज्जइति शीघ्रं दहते, इह च दृष्टान्तद्वयस्याप्युपनयार्थः सामर्थ्य-गम्यो, यथा-एवमेजनादिरहितस्य शुक्लध्यानचतुर्थभेदानलेन कर्मदाहदहनं स्यादिति ।

अथ निष्क्रियस्यैवान्तक्रिया भवतीति नौदृष्टान्तेनाह-से जह्वाणामप इत्यादि, इह शब्दार्थः प्राग्वन्नवरं उद्दाइति उच्चाति, जलस्योपरि वर्तते, अत्ततासंबुडस्सति आत्मन्यात्मना संबृतस्य, प्रतिसंलीनस्येत्यर्थः, एतदेव इरियासमितस्सेत्यादिना प्रपंचयति-आउत्तंति आयुक्तमुपयोगपूर्वकमित्यर्थः, जाव चक्खूपम्हनिवायमविति किं बहुना आयुक्तगमनादिना स्थूलक्रियाजालेनोक्तेन ? यावच्चक्षुःपक्ष्मनिपातोऽपि, प्राकृतत्वाल्लिगव्यत्ययः, उन्मेषनिमेषमात्रक्रियाप्यस्ति, आस्तां गमनादिका, तावदिति शेषः, वेमायत्ति त्रिविधमात्रा, अन्तर्मुहूर्त्तदेशोनपूर्वकोटीपर्यन्तस्य क्रियाकालस्य विचित्रत्वात्, बृद्धाः पुनरेवमाहुः-यावच्चक्षुषो मेपोनेषमात्राऽपि क्रियाक्रियते तावताऽपि कालेन विमात्रया स्तोक्रमात्रयाऽपीति, क्वचिद्धिमोत्रेत्यस्य स्थाने सपेहापत्ति दृश्यते तत्र च स्वप्रेक्षया स्वेच्छया चक्षुःपक्ष्मनिपातो, न तु परकृतः, सुडुमत्ति सूक्ष्मबन्धादिकाला, ईरियावहियत्ति ईर्यापथो-गमनमार्गस्तत्र भवां ऐर्यापथिकी, केवलयोगप्रत्ययेति भावः, किरियेत्ति कर्म सातवेदनीयमित्यर्थः, कज्जइत्ति क्रियते भवतीत्यर्थः, उपशान्तमोहक्षीणमोहसयोगिकेवल्लिक्षणगुणस्थानकत्रयवर्त्तो वीतरागोऽपि हि सक्रियत्वात् सातवेचं कर्म बज्जतीति भावः । सेति ईर्यापथिकी क्रिया पढमसमयबज्जुड्ढत्ति बद्धा कर्मतापादनात्, स्पृष्टा जीवप्रदेशैः स्पर्शनात्, ततः कर्मधारये तत्पुरुषे च सति प्रथमसमयबज्जस्पृष्टा, तथा द्वितीयसमये वेदिता-अनुभूतस्वरूपा, एवं तृतीयसमये निर्जीर्णा अनुभूतस्वरूपत्वेन जीवप्रदेशेभ्यः परिशान्तिरिति, एतदेव वाक्या-

न्तरेणाह—सा बद्धा स्पृष्ट्या प्रथमे समये, द्वितीये तु उदीरिता उदयमुपनीता, किमुक्तं भवति ?—वेदिता, न श्लोकसिन्धु समये बन्ध उदयश्च संभवतीत्येवं व्याख्यातं, तृतीये तु निर्जीर्णा, ततश्च सेयकालेऽपि अकर्ममं वाचिस्ति अकर्मोऽपि च भवति, इह च यद्यपि तृतीयेऽपि समये कर्म—अकर्म भवति तथापि तत्क्षण एवातीतभावकर्मत्वेन द्रव्यकर्मत्वात्—तृतीये समये निर्जीर्णं कर्मेति व्यपदिश्यते । चतुर्थादिसमयेषु त्वकर्मेति, अस्मत्तासंखुडस्से त्यादिना चेदमुक्तं—यदि संयतोऽपि साश्रवः कर्म, बध्नाति तदा सुतरामसंयतः, अनेन च जीवनावः कर्मजलपूर्यमाणतयाऽर्थतो अधो निमज्जनमुक्तं, सक्रियस्य कर्मबन्धगणनाच्चाक्रियस्य तद्विपरीतत्वात् कर्मबन्धभाव उक्तः, तथा च जीवनावोऽनाश्रवताथामूर्ध्वगमनं सामर्थ्यादुपनीतमवसेयमिति ॥

—भगवत्यां तृतीयशतके तृतीयोद्देशके सूत्रं १५२ ॥

अत्रापि केवलिन ईर्यापथो गमनमार्गस्तत्र भवेर्यापथिकी क्रियोक्ता तेन सबृत्तिकस्यालापकस्य भावार्थं तत्त्ववृत्त्या विचार्यार्थी—
कुरुष्व स्वगच्छाधीगज्ञां मा भव जमालिवद्वोष्ठाहिलवत्कदाग्रही मा पत च तद्वत्संसारपारावारगहने ॥

जीवाणं भंते ! किं आचारंभा १ परारंभा २ तदुभयारंभा ३ अणारंभा ४ गोयमा ! अथेगइया जीवा आया-
रंभावि परारंभावि तदुभयारंभावि णो अणारंभा अथेगइया जीवा णो आचारंभा णो परारंभा णो तदुभयारंभा अणारंभा
से केणहेणं भंते ! एवं बुच्चइ—अथेहगया जीवा आचारंभावि ? एवं पडिउचारेयव्वं ! गोयमा ! जीवा दुविहा पणत्ता,
तं जहा—संसारसमावण्णगा य असंसारसमावण्णगा य । तत्थ णं जे ते असंसारसमावण्णगा ते णं सिद्धा, सिद्धा णं णो

आयारंभा परारंभा तदुभयारंभा जाव अणारंभा । तत्थ णं जे ते संसारसमावण्णगा ते दुविहा पणत्ता, तं जहा-संजया य असंजया य । तत्थ णं जे ते संजता ते दुविहा पणत्ता, तं जहा-पमत्तसंजता य अप्पमत्तसंजता य । तत्थ णं जे ते अप्पमत्तसंजता ते णं णो आधारंभा णो परारंभा जाव अणारंभा । तत्थ णं जे ते पमत्तसंजता ते सुहं जोगं पडुच्च णो आयारंभा नो परारंभा जाव अणारंभा । असुभं जोगं पडुच्च आयारंभावि जाव णो अणारंभा । तत्थ णं जे ते असंजता ते अविरतिं पडुच्च आयारंभावि जाव णो अणारंभा, से तेण्णेणं गोयमा ! एवं वुच्चति-अत्थेगतिया जीवा जाव अणारंभा ॥

इति भगवत्यां प्रथमशतके ग्रथमोदेशके सूत्रं १६ ॥

अत्र सिद्धानामनारंभकत्वं निरूपचारतः परं सर्वेषामप्रमत्तानामनारंभकत्वं कथं स्यादतोऽस्य सूत्रस्य वृत्तिलिख्यते-से कैण्णहेणंति अथ केन कारणेनेत्यर्थः, दुविहा पणत्तेति मयाऽन्यैश्च केवलिभिः, अनेन समस्तसर्वविदां मतभेदमाह, मतभेदे तु विरोधिवचन-तया तेषामसत्यवचनापत्तिः, पाटलीपुत्रस्वरूपाभिधायकविरुद्धवचनपुरुषकदम्बकवदिति, प्रमत्तसंयतस्य हि शुभोऽंशुमश्च योगः स्यात् संयतत्वात् प्रमादपरत्वाच्च इत्यत आह-सुभं जोगं पडुच्चति शुभयोगः-उपयुक्ततया प्रयुपेक्षणादिकरणम्, अंशुमयोगस्तु तदेवानु-पयुक्ततया, आह च-पुढवी आउक्काय तेऊवाऊवणस्सइतसाणं । पडिलेहणा पमत्तो छण्हं पि विराहओ होइ ॥ १ ॥ तथा-सब्बो-पमत्तजोगो समणस्स उ होइ आरंभोत्ति ततः शुभाशुभौ योगावात्मारंभादिकारणमिति । अविरहं पडुच्चति इहायं भावः-यद्यप्य-संयतानां सूक्ष्मैकेन्द्रियादीनां नात्मारंभकादित्वं साक्षादस्ति तथाऽप्यविरतिं प्रतीत्य तदस्ति तेषां, न हि ते ततोऽनिवृत्ताः, अतोऽसंयतानामविरतिस्तत्र

कारणमिति, निवृत्तानां तु कथंचिदात्माद्यारंभकत्वेऽप्यनारंभकत्वं, यदाह—जा जयमाणस्स भवे विराहणा सुत्तविहिसमगस्स । सा होह निज्जरफला अज्झत्थविसोहिजुत्तस्स ॥१॥ त्ति से तेणट्ठेयंति अथ तेन कारणेनेत्यर्थः । इदं पूर्वोक्तमपि सूत्रं व्याख्यानावसरप्राप्तत्वात्पुनरपि लिखितं विस्तरवाक्यमुपकारीति न पुनस्त्वत्तदूषणमिति । ततोऽत्राप्रमत्तानां सप्तमाष्टमनवमदशमैकादशमद्वादशमत्रयोदशमगुणस्थानवर्तिनां संयतानामनया रीत्यनारंभकत्वमवसेयं तेनास्यापि सूत्रस्य भावं विचार्य प्रतिबुध्यस्व ॥

अन्यच्च—एगया गुणसमियस्स रीयतो कायसंफासमणुचिन्ना एगतिया पाणा उद्दायंति ।

अस्यार्थः—एकदा कदाचिद्गुणसमितस्स गुणयुक्तस्याप्रमत्तयतेः रीयमाणस्स सम्यगगुणानवतोऽतिक्रामतः संकुचतः प्रसारयतो विनिवर्तमानस्य संपरिमृजतः कस्यांचिदवस्थायां कायः शरीरं तत्संस्पर्शमनुचीर्णाः कायसंगमागताः संपातिमादयः प्राणिन एके परितापमाप्नुयन्त्येके स्थानतामुपग्रान्त्येकेऽवयवध्वंसमापद्यन्ते । तथाहि—शैलेश्यवस्थां अपश्चिमावस्थां तु सूत्रेणैव दर्शयत्येके प्राणाः प्राणिनोपशीघ्रंति प्राणैर्विमुच्यन्ते अत्र च कर्मबन्धं प्रति विचित्रता तथाहि—शैलेश्यवस्थायां मशकादीनां कायसंस्पर्शेन प्राणत्योगेऽपि पंचविधोपादानकारणयोगाभावाच्चास्ति बन्धः उपगान्तमोहक्षीणमोहसयोगिकैवल्लिनां स्थितिनिमित्तकषयाभावात् सामयिको बन्धः । सप्तमाष्टमनवमदशमगुणस्थानवर्तिनोऽप्रमत्तयतेर्जन्यतोऽन्तर्मुहर्तुमुत्कृष्टतोऽन्तःकोटाकोटीसागरस्थितिरिति । श्रीआचारांगधृतौ ॥

उप्पाडियम्मि पाप हरियासमियस्स संकमट्ठाए वा पज्जेज्ज कुल्लिगी मरेज्ज तज्जोगमासज्ज ॥१॥

न य तस्स तच्चिमित्तो बंधो सुहुमो वि देसिओ समए अणवज्जे हुपयोगेण सब्बभावेण सो जम्मो ॥२॥ इति

ओघनिर्युक्तिसूत्रे इत्यादि बहुष्वागमेषु दृश्यमानत्वात्त्र को भवान् मतिमोह इति ॥

तथा च भवन्तमूलं प्रवचनपरीक्षाकृदप्याह—तत् शृणु—“अपञ्चकषाणकिरिया तयभावे वि य न वेसविरईणं । नारंभक्रियारंभे पवट्टमाणेण सुसुणीणं” ४४ गाथा । अस्या गाथाया ग्रन्थकृतः स्वोपज्ञावृत्तिलिख्यते—देशविरतानां श्रावकाणा तदभावेऽपि क्वचि-
देकदशविरतिरधिकृत्य प्रत्याख्यानभावेऽपि च अप्रत्याख्यानक्रिया न भवति । यतः—‘तत्थ णं जे ते संजयासंजया तेसि णं आदिमाओ तिन्नि किरियाओ कज्जंति’ इति

भगवत्या प्रथमशतके द्वितीयोद्देशके । अत्रारंभिकी १ पारिग्रहिकी २ मायाप्रत्ययिकी ३ अप्रत्याख्यानिकी ४ मिथ्यादर्शनप्रत्ययिकी ५ चेति । पंचक्रियाणां मध्ये आदिमास्तिष्ठः आरंभिकी १ पारिग्रहिकी २ मायाप्रत्ययिकी चेति ३ तत्रैकादशानामविरतीनामप्रत्याख्यानैऽपि अप्रत्याख्यानक्रियाया अनुदयो भणितः । तथा च पुनरर्थे अप्यर्थे वा सुसुनीनां शोभना मुनयः साधवस्तेषां अप्रमत्तगुणस्थानकादाभ्य त्रयोदशगुणस्थानकं यावदरंभे प्रवर्तमानानामप्यारंभिकी क्रिया न भवति । यदागमः—तत्थ णं जे ते अप्रमत्तसंजया तेसि णं एसा माया-
वत्तिया किरिया कज्जइति भगवत्यां प्रथमशतके द्वितीयोद्देशके इत्यादि प्रवचनपरीक्षायां ४४ गाथाया विस्तरः ॥

अन्यच्च प्रवचनपरीक्षां कृत्वा यत् श्रीविजयेनसूरिभिरप्रमाणीकृतं सर्वज्ञशतकं चकार तत्रारंभ एव हेतुरवसेयो नान्यो हेतुरतोऽमर्षस्य कारणं लिख्यते— भट्टारकपुरन्दरमट्टारकश्रीहीरविजयसूरिभिः शास्त्रविरुद्धपंचजल्यजल्पनविषये मिथ्यादुःकृतं बलाद्विहितंः

तत्र पञ्च जल्पा यथा संवत् १६४९ वर्षे पौषपौर्णिमायां पुष्यार्के च अहम्भदावादनगरे उपाध्यायश्रीधर्मसागरगणिभिलिख्यते—

मिच्छा मि दुष्कड देवानी विगति लिखीइ । मरी मरीचि संबंधिउं दुष्मासिएण इक्केण ए वचन दुर्भाषित कहीइ पणि उत्सूत्र न कहीइ एहनुं अम्हो कहता पणि आद्धमतिक्रमणसूत्र चूणिं प्रमुख घणा ग्रंथनइं अनुसारि मरीचिनुं कविला इत्थंयि इहयंयि ए वचन उत्सूत्र जणाइ छइ । तथा अम्हो प्रवचन परीक्षामाहि ए मरीचिनुं वचन उत्सूत्र होइ एहनुं आपणुं छइ पणि ते सांभर्युं नहीं ते माटि ए विपरीत कहवाणुं होइ तेहनुं मिच्छा मि दुष्कडं । १ ।

तथा भगवती सूत्रनइं मेलि श्रीअभयदेवसूरिसंतानीय श्रीगुणचन्द्रसूरिकृत श्रीवीरचित्रादिक ग्रन्थइं अनुसारिं जमालिनइं १५ भव जणाइ छइ ते माटि ए थकी विपरीत कहिउं होइ तेहनुं मिच्छा मि दुष्कडं । २ ।

तथा उत्सूत्र भाषीनइं नियमा अनंतां भव होइ एहनुं अम्हो कहता पणि श्रीभगवतीसूत्रमाहि जमालिनइं १५ भव कहिया पणि अनुसारि बीजाइ शास्त्रनइं अनुसारिं उत्सूत्र भाषीनइं संख्याता असंख्याता अनंता भव होइ इम जणाइ छइ ते माटि ए थकी विपरीत प्ररूपणाइं कहवाणुं होइ तेहनुं मिच्छा मि दुष्कडं । ३ ।

तथा केवलिना शरीर थकी त्रस थावर जीवनी विराधना न होइ अम्हो एहनुं कहता पणि श्रीआचारांगवृत्तिश्री-भगवतीसूत्रनइं अनुसारि जणाइ छइ जे केवलीना शरीर थकी त्रस थावर जीवनी विराधना होइ तो ना नहीं ते माटि ए विपरीत सद्विहं होइ-कहवाणुं होइ तेहनुं मिच्छा मि दुष्कडं । ४ ।

तथा १२ बोल आशरी जिम श्रीपूज्यइ आश दीधुं छइ ते थकी विपरीत कहवाणुं होइ तेहनुं मिच्छा मि दुष्कडं हवइ ५ ।

आज पछी श्रीपूज्यनी आज्ञा थकी विपरीत प्ररूपणा थाइ तु अम्हनेई भगवनजी जे आश दिइ ते अम्हो कखुं अंगीकार करखुं सही ३।

अत्र पू० पं. लब्धिसागरगणिमतं	१
पू० पं. दर्शनसागरगणिमतं	२
पू० पं. भक्तिसागरगणिमतं	३
पू० पं. कुंअरसागरमतं	४

अथैनमिध्यादु.कृतं कुंभकारक्षुल्लकमिध्यादु.कृतवद्विधाय तदनु श्रीसूरीणामादेशात् सूरतिचंद्रिरे समागत्य चेतसि चिन्तितामर्प-
स्वोत्सूत्रभाषितात्संजातहठः हठादेव च स्वयमेव कृतां प्रवचनपरीक्षाया ४४ गाथां अपञ्चक्खाणा किरिया इति रूपां विस्मारयन्
सर्वज्ञशतकं चकार मा श्रीहीरविजयसूयोऽन्ये वा केचिज्जानन्तु इति धियावच्छन्नं रक्षितवान् । तदनु श्रीहीरविजयसूयो महतामहेन
मेवातमेवाह-मरुस्थली-मालव-वागड-कच्छ-गूर्जरात्रादिदेशसंघैः सह श्रीअनुजयतीर्थयात्रां विधाय द्वीपबंदिरासनोन्नतदुर्गे चतुर्मासिकं
चक्रुस्तदनु संजातासाध्यरोगा द्वितीयं चतुर्मासिकं तत्रैव स्थिताः, संवत् १६५२ वर्षे भाद्रपद—शुक्लैः ऋतुदश्यां कृतानशनाश्चित्तसमाधिभाजः
स्वर्जग्मुः तच्चित्तासन्नाप्रवने भाद्रमासेऽपि फलदर्शनेन देवसान्निध्यमवगत्य सर्वे चमत्कारं प्रापुः । तदनु श्रीविजयसेनसूयो गोमिथुन-

महिषमिथुनवधनिषेधमृतस्वमोचनमनुष्यवंदग्रहनिवारणस्फुरन्मानप्राप्तसन्मानाः पातसाहि श्री ५ श्रीअकब्बरमहाराजाधिराजानुज्ञां प्राप्य सं.
१६५३ वर्षे लाभपुरतः समागत्य श्रीस्तंभतीर्थे चतुर्मासकं चक्रुः, तच्चतुर्मासकपारणके श्रीसूरिविन्दनार्थं समागता उपाध्यायश्रीधर्मसागर-
गणयस्तत्रैव स्थिता गाढमांधभाजः परलोकं प्राप्ताः । तदनु संवत् १६७१ वर्षे कुतश्चिद्वादप्रच्छन्नरक्षितमपि सर्वज्ञशतकपुस्तकं प्राप्य

पू० उपाध्याय श्री शान्तिचंद्रगणि सावि (क्षि)

पू० पं० ज्ञानविमलगणि सावि

पू० पं० नयविमलगणि सावि

पू० पं० शिवसागरगणि सावि

पू० पं० लींवागणि सावि

पू० पं० लाभविजय सावि

पू० पं० सीहविमलगणि सावि

पू० पं० दीपपिंगणि सावि

समस्त अहम्ममदावाद संघ सावि

समस्त अहम्ममदावादपुराना संघ सावि

श्रीविजयसेनसूरय उत्सूत्रनिराकरणाय सकलहम्भदावादसंघसंमत्या

सकलतपगच्छग्रीतार्थसंमत्या संवत् १६७१ वर्षे स्वाज्ञोल्लंघनपरं नेमिसा

उपाध्यायश्रीलब्धिसागरगणि शिष्यं सर्वज्ञशतककृताशिष्यशिष्यं उपाध्या-

यपदग्रहणपूर्वकं गच्छान्निष्कास्य सर्वज्ञशतकं प्रमाणीचक्रुः । तस्मिन्नेव

वर्षे श्रीविजयसेनसूरिषु दिवं गतेषु सत्सु श्रीविजयदेवसूरयः संवत्

१६७२ वर्षे श्रीपत्तनगरादासन्नचाणसमाग्रामे श्रीअहम्ममदावादीयसंघ-

श्रीपत्तनसंघ-श्रीस्तंभतीर्थीयसंघाग्रहेण स्वाज्ञांगीकार्यं तं गणमध्ये

जगृहुः । एतच्च सर्वजनप्रतीतं गच्छभेदेऽप्ययमेव ग्रन्थो हेतुरिति

सर्वं त्वमपि जानीषे । पुनरपि तदशिष्यो भूत्वा लोकान् विप्रतारयसि

यदा चायमप्रमाणीकृतस्तदा तज्जल्पकत्वं क्व गतमभूद्यदिदानीप्रादुर्भूतमिति सर्वज्ञशतकाऽप्रमाणकरणरीतिरपि लिख्यते—

यथा—श्रीहीरविजयसूरिगुरुभ्यो नमः ।

संवत् १६७१ वर्षे वैशाखसित-तृतीयाया श्रीअहम्भदावादनगरे श्रीविजयसेनसूरिमिलिख्यते—

‘ समस्तसाधु-साध्वी-श्रावक-श्राविकासमुदाययोग्यं

श्री ५ श्रीहीरविजयसूरि जे बार १२ बोल प्रसाद करया छइ ते तिमज प्रमाण करवा । ते आशरी नवो अर्थ करीनइ कोणि विपरीत प्ररूपणा न करवी १ ।

तथा सर्वज्ञशतक ग्रन्थ सूत्र वृत्तिमाहि श्रीहीरविजयसूरि जे पांच बोलना मिच्छा मि दुक्कडा देवराव्या हता ते आश्री विपरीत प्ररूपणा सिद्धांतनइं अणमीलती लिखी छइ ते माटि सर्वज्ञशतकग्रन्थ अप्रमाण छइं । ए ग्रन्थ कुणइ वांचवो नहीं । तथा कुणि लिखाववो नहीं । जे वांचइ तथा लिखावइ तेहनइं विद्यमान गच्छनायकइं गच्छयाहिरनुं ठवको देवो ! तथा श्रावक वांचइ तु श्रावकइं संघ बाहिरनुं ठवको देवु २ ।

तथा व्याख्यान विधि शतक सूत्रवृत्ति औष्टिक मतोत्सूत्र दीपिका तद्वालावबोध प्रमुख ग्रन्थमाहि पनि केतलाइक शास्त्र विरुद्ध बोल छइ ते माटि तें ग्रन्थ गच्छनायकनी आत्मा पूर्वक शोध्या विना कोणइं वांचवा नहीं ।

ए आशासहू कोणि मानवी, जे न मानइं तेहनइं गच्छनायकइं रुडी मेलि शीष देवी ॥

तथा जल्गसि तेन तवापि विद्यमानगच्छाधिराज— श्रीविजयदेवसूरिभ्यो महान् दंडो भावीति विमृश स्वचित्ते ॥

अत्र पू० श्रीविजयदेवसूरिमंतं

पू० उपाध्यायश्रीरत्नचंद्रगणिमंतं

पू० उपाध्यायश्रीमेघविजयगणिमंतं

पू० उपाध्यायश्रीसोमविजयगणिमंतं

पू० उपाध्यायश्रीभानुचंद्रगणिमंतं

पू० उपाध्यायश्रीनंदिविजयगणिमंतं

पू० उपाध्यायश्रीविजयरजगणिमंतं

पू० उपाध्यायश्रीधर्मविजयगणिमंतं

पू० उपाध्यायश्रीविवेकहर्षगणिमंतं

पू० पू० श्रीदेवविजयगणिमंतं पू० सीहविमलगणिमंतं १०

पू० पू० श्रीविजयगणिमंतं

पू० पू० श्रीकनकविजयगणिमंतं

पू० पू० श्रीलामविजयगणिमंतं

१

२

३

४

५

६

७

८

९

१०

११

१२

१३

पू० पू० श्रीधनविजयगणिमंतं

पू० पू० श्रीजयविजयगणिमंतं

पू० पू० श्रीशुभविजयगणिमंतं

पू० पू० श्रीदेवविजयगणिमंतं

पू० पू० श्रीधनविजयगणिमंतं

पू० पू० श्रीरामविजयगणिमंतं

पू० पू० श्रीक्रीतिविजयगणिमंतं

पू० पू० श्रीकनकविजयगणिमंतं

पू० पू० श्रीकुशलविजयगणिमंतं

पू० पू० श्रीसौभाग्यविजयगणिमंतं

पू० पू० श्रीधर्मचन्द्रगणिमंतं

पू० पू० श्रीरत्नकुशलगणिमंतं

पू० पू० श्रीविजयचंद्रगणिमंतं

१४

१५

१६

१७

१८

१९

२०

२१

२२

२३

२४

२५

२६

पू० पं० श्रीगुणविजयगणिमतं
पू० पं० श्रीदेवविमलगणिमतं
पू० पं० श्रीराजसुन्दरगणिमतं
पू० पं० श्रीशान्तिविजयगणिमतं
पू० पं० श्रीरामविजयगणिमतं
पू० पं० श्रीविद्योदयगणिमतं
पू० पं० श्रीलाम्बचन्द्रगणिमतं
पू० पं० श्रीवैर्षिगणिमतं
पू० पं० श्रीसूरविजयगणिमतं
पू० पं० श्रीभानुविजयगणिमतं
पू० पं० श्रीजयविजयगणिमतं
पू० पं० श्रीसोमकुशलगणिमतं
पू० पं० श्रीविजयगणिमतं
पू० पं० श्रीदेवचन्द्रगणिमतं

२७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४०

पू० पं० श्रीकल्याणकुशलगणिमतं
पू० पं० श्रीजयवंतर्षिगणिमतं
पू० पं० श्रीमेरुविजयगणिमतं
पू० पं० श्रीगुणहर्षगणिमतं
पू० पं० श्रीपद्मविमलगणिमतं
पू० पं० श्रीवीरसागरगणिमतं
पू० पं० श्रीमाणिक्यसागरगणिमतं
पू० पं० श्रीकीर्तिसागरगणिमतं
पू० पं० श्रीश्रुतसागरगणिमतं
पू० पं० श्रीकुंअरसागरगणिमतं
पू० पं० श्रीगणिहेमसागरमतं
पू० पं० श्रीगणिकनकसागरमतं
पू० पं० श्रीगणि अभयसागरमतं

४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३

अन्यच्च त्वं जानीषे केवलानि सर्वथा जीवधसंभवं निराकुर्वन्नाहं निराकुर्वन्नाहं विशेषगुणारोपं करोमि, एतच्चिन्तनमपि मिथ्या । यतः-असतः सतः कथनं १, सतोऽसतः कथनम् २, उभे अपि मिथ्यैव ते त्वमत्रार्थे उत्सन्नवाद्येव भवसि न स्त्रवादीति । एवं वदतस्तव यदुत्सन्नवादित्वं न भवति तदा केवलानि भक्तिं निषेधयतो दिग्गम्बरस्य निह्वत्वं कथं स्यात्तेन भक्तिदोषं निराकुर्वता विशेषगुणारोप एव कृतस्तेन यथा तस्याऽसदारोपं कुर्वतो निह्वत्वं तथा तवाप्यसद्गुणारोपं कुर्वत उत्सन्नवादित्वं दुर्निर्वाणमिति हितवाक्यं मत्वा स्वहितं कुरु येनेहलोके परस्मिन् लोकेऽपि च बोधि-
जीवावाप्तिः स्यादिति मंगलम् ॥

इमां रीतिं त्वं चक्षुषा दृष्ट्वापि यथा सिद्धान्तपीयूषमहाणविस्य ।

सारं सुधां तत् परिगृह्य चक्रे, भूयादिदं दुर्मतसर्पसर्पद्विषापहारप्रवणं सुशास्त्रम् ॥ १ ॥

सामग्र्यभावात् किल पुस्तकानां, छद्मस्थभावान्मतितुच्छतायाः

मया ह्यनाभोगवशाद्यदत्र लिपीकृतं तद्विबुधैः सुशोध्यम् ॥ २ ॥

सिद्धान्तवाङ्मयोऽयं कुमततमोरत्नराजदीपरविः ।

ग्रन्थोऽयं भवतान्मे तत्त्वार्थविवेचने च तु ॥ ३ ॥

श्रीरस्तु ॥

संवत् १६८० वर्षे कार्तिकमासे कृष्णपक्षे द्वादशी(१२)तिथौ रविवारे स्थंभवास्तव्यं
नानजीसूत-चशरामेन पुस्तकं लिखितं लेखकपाठकयोः शुभं भवतु ॥

वाच्यमानः श्रूयमाणः, पठ्यमानश्च सादरम् ।

लेख्यमानं पुस्तकेषु, ग्रन्थोऽयं मे प्रवर्तताम् ॥ १ ॥

स्वर्याचन्द्रमसौ यावत्, यावत् सप्तधराधराः ।

यावत्तपागणस्तावत्, अयं जयतु पुस्तकः ॥ २ ॥

॥ इति श्रीकुमताहिविषमविषोत्तारजागुलीमन्त्रनामकं शास्त्रं संपूर्णम् ॥

